

УДК 343.98

Щур Б. В., д. ю. н., професор, завідувач кафедри кримінального права та процесу, Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів;

Каменєва Г. В., аспірантка кафедри кримінального права та процесу, Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів.

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ ОБІГУ НЕЗАКОННИХ ЛІКАРСЬКИХ ЗАСОБІВ

Анотація. Стаття присвячена проблемам дослідженню загальних засад формування криміналістичних методик, її місця в системі криміналістичних знань. Акцентовано увагу на важливості ролі криміналістичної методики. Це дозволило авторам перейти від загального до окремого на прикладі побудови методики розслідування обігу незаконних лікарських засобів. В результаті такого дослідження було вказано на проблеми, з якими зіштовхується слідчий, необхідність використання такої методики, яку можна віднести до видової.

Ключові слова: криміналістична методика, розслідування злочинів, методика розслідування обігу незаконних лікарських засобів, незаконні лікарські засоби.

Schur B. V.,

Doctor of Law, Professor, Head of the Department of Criminal Law and Procedure, Lviv University of Trade and Economics, Lviv;

Kameneva H. V.,

Post-graduate student of the Department of Criminal Law and Procedure, Lviv University of Trade and Economics, Lviv.

PROBLEMS OF FORMING OF INVESTIGATION METHODS OF CIRCULATION OF ILLEGAL MEDICINAL PREPARATION

Abstract. The article is devoted to the research of the general principles of the formation of criminalistics methods, its place in the system of criminalistics knowledge. Attention is paid to the importance of the role of criminalistics method. This allowed the authors to move «from general to separate» on the example of constructing a method for investigating the circulation of illegal medicinal preparation. As a result of this study, it was pointed out to the problems faced by the investigator, the need to use such a method, which can be integrated into the type.

Keywords: criminalistics method, criminal investigation, method of investigation of circulation of illegal medicinal preparation, illegal medicinal preparation.

DOI: <https://doi.org/10.36477/2616-7611-2018-07-29>

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку криміналістики дослідження щодо криміналістичної методики здійснюється за кількома напрямками: 1) подальше формування методологічних засад криміналістичної методики — її загальних положень (концептуальних підходів, принципів, функцій, структури тощо); 2) створення окремих криміналістичних методик (відносно категорій, видів, підвидів злочинів та ін.); 3) розроблення криміналістичних методик щодо різних видів діяльності: слідчої, судової, прокурорської, адвокатської; 4) пропонування окремих засобів криміналістичної методики — методичних рекомендацій, методів, приймів, технологій. Особливу увагу при цьому важливо приділити не тільки методологічним засадам криміналістичної методики, а здійснити перехід до формування окремих криміналістичних методик розслідування певних злочинів. На нашу думку, це дозволить надати практичні рекомендації слідчому, який здійснює розслідування певних видів злочинів.

Стан обігу лікарських засобів в Україні та вчинення посягань на нього потребує відповідної реакції правоохоронних органів. За статистикою Генеральної прокуратури України було зареєстровано злочинів, передбачених ст. 321 КК України: у 2015 р. — 468; 2016 р. — 131; 2017 р. — 188; ст. 321-1 КК України: у 2015 р. — 21; 2016 р. — 27; 2017 р. — 23; ст. 321-2 КК України: у 2015 р. — 2; 2016 р. — 1; 2017 р. — 3². Така суттєва кількість вчинених злочинів у сфері обігу незаконних лікарських засобів дозволяє констатувати необхідність формування методики розслідування таких злочинів.

Метою даного дослідження є звернення до проблеми криміналістичної методики з огляду на сучасний стан та перспективи розвитку. Для досягнення мети автори поставили такі завдання: висвітлити місце криміналістичної методики в структурі криміналістики та встановити тенденції розвитку криміналістичної методики. Також автори ставлять завдання щодо переходу від загального до окремого — від формування криміналістичної методики до формування методики розслідування злочинів, пов'язаних із обігом незаконних лікарських засобів.

Виклад основного матеріалу. Розвиток криміналістичної методики за О. Я. Баєвим — завершального розділу науки криміналістики, що акумулює в собі за суттю всі досягнення попередніх її розділів, що “приспосовують” їх до потреб судового дослідження окремих видів та категорій злочинів, відбувається у таких напрямках: 1) поглиблене, на сучасному рівні розвитку науки, вивчення теорії криміналістичної методики, сутності наукових та методичних засад судового дослідження (переважно розслідування) окремих видів і категорій злочинів; 2) створення “працездатних” криміналістичних

² Сайт Генеральної прокуратури України: <http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html>

характеристик окремих видів та різновидів злочинів. Тут вельми цікавим у науковому і, безперечно, значущими у практичному відношенні уявляються дослідження щодо створення узагальнених криміналістичних портретів (їх ще йменують в літературі “психологічними профілями”) осіб, що вчиняють злочини окремих видів, переважно “серійних” злочинців; 3) найактуальнішим напрямом розвитку цього розділу науки криміналістики є адаптація окремих вже розроблених окремих методик до реалій сучасної дійсності, що викликають як модифікації способів учинення вже відомих злочинів (вбивств, шахрайств тощо), так і виникнення деліктів, які раніше не визнавалися злочинами, таких, зокрема, як захоплення заручників, незаконне позбавлення волі, злочини у сфері комп’ютерної інформації тощо. Особливу увагу криміналістів на теперішній час по праву викликають проблеми криміналістичного забезпечення розслідування серійних і замовлених злочинів, а також злочинів, що вчиняються групами, у тому числі організованими [1, 85–86].

На активний розвиток криміналістичної методики звертає увагу А. В. Шмонін, який зазначає, що має підстави вважати, що на теперішній час розпочався новий етап розвитку криміналістичної методики як завершального розділу криміналістики. На сучасному етапі вона піднялася на нову висоту, отримуючи можливість пояснити вибірковість в діяльності з розслідування злочинів та його детермінацію не просто “зовнішніми причинами” (слідами злочину) або “внутрішніми підставами” (досвідом, знаннями, навчання, навички тощо), а й тією системною єдністю, яку породжує при взаємодії суб’єкт та об’єкт пізнання. Прояв даної тенденції, вочевидь, слід пов’язувати з появою криміналістичної ситуалогії (М. П. Яблоков, Т. С. Волчецька та ін.) і криміналістичної технології (В. О. Образцов, А. В. Шмонін та ін.) [9, 377]. На думку А. В. Шмоніна це є не випадковим. Саме ситуаційний та технологічний підходи у своїй єдності є основоположним та центральним під час визначення предмета криміналістичної методики [9, 377].

Цікавими є підходи тих учених-криміналістів, які намагаються визначити певні напрями удосконалення криміналістичних методик. Зокрема, Є. П. Іщенко та А. О. Топорков зазначають, що формування окремих криміналістичних методик здійснюється в останні роки за двома головними напрямами: 1) удосконалення існуючих і розроблення нових методик. До останніх відносяться такі, які пов’язані з появою нових складів злочинів, що посягають, наприклад, на охоронювані інформаційні відносини, економічну безпеку, екологію та ін. Доопрацювання існуючих методик може бути викликана появою нових способів учинення і приховування злочинів, наприклад із застосуванням комп’ютерних мереж, із зміною контингенту суб’єктів злочинних посягань (виникнення організованих груп, співтовариств); 2) розроблення окремометодичних рекомендацій високого ступеню спільності, що охоплює декілька видів і навіть родів злочинів, але вчинюваних в специфічних умовах місця та часу або особами, які мають певну ознаку [5, 483, 484]. Аналогічну позицію щодо формування окремих

криміналістичних методик за двома напрямками висловлює й О. Р. Россинська [7, 238].

На думку В. А. Журавля, удосконалення криміналістичних методик повинно здійснюватися на підставі узагальнення та теоретичного пояснення накопиченого емпіричного матеріалу і пізнання наукових фактів, що належать як до сфери вчинення злочинів, так і до сфери їх розкриття, розслідування та попередження. Виходячи зі сказаного, перед науковцями постають такі завдання: уніфікувати сучасні погляди на мету, завдання, структуру, зміст криміналістичних методик на основі запровадження універсальної, базової моделі; модернізувати існуючі і розробити нові методичні рекомендації з розслідування тих чи інших категорій злочинів за рахунок більш широкого застосування криміналістичної класифікації злочинів, криміналістичної їх характеристики, типових слідчих ситуацій та версій; викласти відповідні методичні рекомендації у найбільш доступній для сприйняття формі, у тому числі й у вигляді певних програм та алгоритмічних схем, котрі реалізуються на базі сучасних комп'ютерних технологій [4, 43]. При цьому В. А. Журавель підкреслює, що перед ученими-криміналістами постають такі завдання: уніфікувати сучасні погляди на предмет криміналістичної методики, сферу реалізації, структуру як розділу криміналістики; розробити принципи формування криміналістичних методик судового розгляду кримінальних справ різних категорій злочинів, їх мету, завдання, структуру, зміст, визначити суб'єктів реалізації; модернізувати існуючі та розробити нові методичні рекомендації з розгляду тих чи інших видів злочинів за рахунок впровадження універсальної, базової моделі розслідування, більш широкого використання криміналістичної класифікації та характеристики злочинів, типових слідчих ситуацій і версій, а також різних підходів до формування самих криміналістичних методик, виходячи з їхніх класифікаційних рівнів; викласти відповідні методичні рекомендації в найбільш доступній для сприйняття формі, у тому числі й у вигляді певних програм розслідування та алгоритмічних схем дій слідчого у тих чи інших ситуаціях, реалізація яких може здійснюватися на основі сучасних комп'ютерних технологій [3, 293].

Слушні міркування щодо перспективних напрямів розвитку методик розслідування висловлює Н. Н. Давидова і вважає, що такими є: 1) удосконалення існуючих методик розслідування окремих видів злочинів; 2) створення нових методик розслідування окремих видів злочинів із урахуванням відповідних закономірностей, принципів та вимог, що застосовуються для побудови цих методик (єдина структура, побудова методик розслідування на результатах вивчення та узагальнення практики, з урахуванням можливих слідчих ситуацій тощо); у межах даного перспективного напрямку можна виокремити розвиток нетрадиційних методик, структура яких не відповідає типовій структурі, розвиток комбінованих методик, а також розроблення методик розслідування класів злочинів (у галузі економічної діяльності: вчинених неповнолітніми, екологічних злочинів та ін.); 3) комплексування існуючих методик

розслідування окремих видів злочинів залежно від слідчих ситуацій та за елементами криміналістичної характеристики злочинів; 4) використання положень розроблених криміналістичних методик розслідування злочинів в теорії адміністративно-процесуальної діяльності, в оперативно-розшукових методиках; 5) алгоритмізація методик розслідування окремих видів злочинів з використанням електронно-обчислювальної техніки [2, 104–105]. На нашу думку, виокремлені тенденції є справедливими. Це стосується й формування окремих криміналістичних методик, й використання таких розробок в інших правових галузях, й алгоритмізації щодо застосування та реалізації криміналістичних методик.

Важливою тенденцією криміналістичної методики є розроблення систем методичних рекомендацій для оптимізації діяльності органів досудового розслідування. Настав час адаптування окремих криміналістичних методик до вимог слідчої практики, переходу від описового характеру цих методик — до робочих програм. Мова йде про те, що методичні рекомендації мають бути “доступними для сприйняття” слідчим, тобто вони повинні бути адресовані представникам органів досудового розслідування [8, 835]. Дане питання може бути вирішене шляхом здійснення програмування розслідування, запровадження дієвих комп’ютерних програм.

Врахування тенденцій розвитку такого розділу криміналістики як криміналістична методика дозволяє звернутися до формування окремої криміналістичної методики розслідування обігу незаконних лікарських засобів. Врахування того, що слідчий через застосування своїх юридичних знань не може встановити законність або незаконність походження лікарських засобів. Для цього потрібно залучити спеціаліста та судового експерта, які за своїм правовим статусом можуть це здійснити. Відповідно до класифікації незаконних лікарських засобів у КК України, можна звернути увагу на щонайменше такі злочини, що передбачають відповідальність за: обіг незаконних отруйних чи сильнодіючих речовин, отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів (ст. 321 КК України); обіг фальсифікованих лікарських засобів (ст. 321-1 КК України); порушення порядку доклінічного вивчення, клінічних випробувань і державної реєстрації лікарських засобів (ст. 321-2 КК України). Така кількість кримінальних правопорушень та специфіка предметів злочину вказує на необхідність побудови нетипової методики розслідування таких злочинів. До цього стимулює й відсутність спеціальних знань у слідчого, який змушений постійно звертатися за консультаціями, роз’ясненнями та висновками до спеціалістів та судових експертів.

На нашу думку, побудова методики розслідування обігу незаконних лікарських засобів може здійснюватися лише через формування видової методики, а за умови певного поєднання з іншими суспільно небезпечними діяннями — комплексної методики. Слід зазначити, що об’єднання розслідування таких злочинів відбувається на початку досудового розслідування, оскільки слідчий практично «наосліп» обирає напрямок

розслідування такого злочину, не знаючи про який конкретно предмет злочину йдеться. Суттєва кількість дій, пов'язаних із обігом незаконних лікарських засобів, вказує на те, що напрям розслідування може визначатися із діяльністю організованих груп або злочинних організацій «в білих халатах» або пов'язаних з їх діяльністю. Спосіб вчинення цих злочинів також може різнитися, але в цілому тяжіє до обману.

Тенденції з формування окремої криміналістичної методики розслідування дозволяє вказати на структуру пропонованої методики розслідування обігу незаконних лікарських засобів. На нашу думку, слушною є пропозиція В. Ю. Шепітька щодо такої структури в цілому до криміналістичної методики: 1) криміналістична характеристика; 2) обставини, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні; 3) особливості виявлення ознак того або іншого злочинів; 4) дії на етапі відкриття кримінального провадження; 5) тактика слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій; профілактичні дії слідчого [6, 417]. Аналогічний підхід може бути застосований й до формування методики розслідування обігу незаконних лікарських засобів з огляду на названу специфіку такого розслідування.

Висновки. Дослідження розвитку криміналістичної методики дозволили встановити місце криміналістичної методики в структурі криміналістики, а також — тенденції розвитку криміналістичної методики. Важливою тенденцією криміналістичної методики є розроблення систем методичних рекомендацій для оптимізації діяльності органів досудового розслідування. Своєрідною тенденцією розвитку криміналістичної методики є розширення її меж. У статті здійснено пропозиція щодо формування видової методики розслідування обігу незаконних лікарських засобів. У зв'язку з цим авторами вказані проблеми формування такої методики та позиції, на яких може бути побудована її структура.

Література:

1. Баев О. Я. Российская криминалистика начала XXI века: направления развития, современные проблемы // Баев О. Я. Проблемы криминалистики и уголовного процесса (статьи разных лет). — Воронеж : Воронеж. гос. ун-т, 2006. — С. 85–86.
2. Давыдова Н. Н. Перспективные направления развития методик расследования преступлений / Н. Н. Давыдова // Роль кафедры криминалистики юридического факультета МГУ имени М. В. Ломоносова в развитии криминалистической науки и практики: 2-х т.: Т. 1 : материалы конф. — Москва, МГУ имени М. В. Ломоносова, 18–19 октября 2010 г. — Москва : МАКС Пресс, 2010. — С. 104–105.
3. Журавель В. А. Направления модернизации криминалистических методик / А. В. Журавель // Криміналістика XXI століття : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 25–26 листоп. 2010 р. — Харків : Право, 2010. — С. 293.
4. Журавель В. А. Напрями вдосконалення криміналістичних методик розслідування злочинів / А. В. Журавель // Криміналістика у протидії

- злочинності: тези доповідей наук.-практ. конф. (Київ, 16 жовтня 2009 р.). Видання присвячене 45-річчю кафедри криміналістики Київського національного ун-ту внутрішніх справ. — Київ : “Хай-Тек Прес”, 2009. — С. 42.
5. Ищенко Е. П. Криминалистика : учебник / Е. П. Ищенко, А. А. Топорков ; под ред. Е. П. Ищенко. — Москва : Юрид. фирма “КОНТРАКТ”; ИНФРА-М, 2005. — С. 483–484.
 6. Криміналістика : підручник / за ред. В. Ю. Шепітька. 5-те вид. Київ : Ін Юре, 2016. — С. 417.
 7. Россинская Е. Р. Криминалистика. Вопросы и ответы: учеб. пособие для вузов / Е. Р. Россинская. — Москва : ЮНИТИ-ДАНА, 2000. — С. 238.
 8. Шепітько В. Ю. Криміналістичне забезпечення діяльності органів досудового слідства у боротьбі зі злочинністю в Україні / В. Ю. Шепітько // Правова система України: історія, стан та перспективи: у 5 т. — Т. 5 : Кримінально-правові науки. Актуальні проблеми боротьби зі злочинністю в Україні / за заг. ред. В. В. Сташиса. — Харків : Право, 2008. — С. 835.
 9. Шмонин А. В. Методология криминалистической методики : монография / А. В. Шмонин. — Москва : Юрлитинформ, 2010. — С. 377.

References:

1. Baev O. Ya. Rossiyskaya kriminalistika nachala XXI veka: napravleniya razvitiya, sovremennyye problemy // Baev O. Ya. Problemy kriminalistiki i ugovnogo protsessa (statii raznykh let). — Voronezh: Voronezh. gos. un-t, 2006. — S. 85, 86.
2. Davydova N. N. Perspektivnyie napravleniya razvitiya metodik rassledovaniya prestupleniy // Rol kafedryi kriminalistiki yuridicheskogo fakulteta MGU imeni M. V. Lomonosova v razvitii kriminalisticheskoy nauki i praktiki: 2-h t.: T. 1: materialy konf. — Moskva, MGU imeni M. V. Lomonosova, 18–19 oktyabrya 2010 g. — Moskva: MAKS Press, 2010. — S. 104–105.
3. Zhuravel V. A. Napravleniya modernizatsii kriminalisticheskikh metodik // KrimInalIstika XXI stolIttya: materIali mIzhnar. nauk.-prakt. konf., 25–26 listop. 2010 r. — HarkIv: Pravo, 2010. — S. 293.
4. Zhuravel V. A. Napryami vdoskonalennya kriminalistichnih metodik rozsliduvannya zlochinIv // Kriminalistika u protydii zlochinnosti: tezi dopovidey nauk.-prakt. konf. (Kyiv, 16 zhovtnya 2009 r.). Vidannya prisvyachene 45-richchyu kafedri kryminalistiki Kyivskogo natsionalnogo un-tu vnutrishnikh sprav. — Kyiv: “Hay-Tek Pres”, 2009. — S. 42.
5. Ischenko E. P. Kriminalistika: uchebnik / E. P. Ischenko, A. A. Toporkov; pod red. E. P. Ischenko. — Moskva: Yurid. firma “KONTRAKT”: INFRA-M, 2005. — S. 483, 484.
6. Kryminalistyka: pidruchnyk / za red. V. Yu. Shepitka. 5-te vid. KiYiv: In Yure, 2016. — S. 417.
7. Rossinskaya E. R. Kriminalistika. Voprosy i otvety: ucheb. posobie dlya vuzov. — Moskva: YUNITI-DANA, 2000. — S. 238.

8. Shepitko V. Yu. Kriminalistichne zabezpechennya diyal'nosti organiv dosudovogo slidstva u borotby zi zlochinnistyu v Ukraini // Pravova sistema Ukraini: istoriya, stan ta perspektivi: u 5 t. T. 5: Kriminalno-pravovi nauki. Aktualni problemi borotby zi zlochinnistyu v Ukraini / za zag. red. V. V. Stashisa. — Kharkiv: Pravo, 2008. — S. 835.
9. Shmonin A. V. Metodologiya kriminalisticheskoy metodiki: monografiya. — Moskva: Yurlitinform, 2010. — S. 377.